

Українське Наукове Товариство в Києві й його наукове видавництво.

Написав **Мих. Грушевський.**

Наука дуже довго була забороненою сферою для українства в Росії. Уже звісний циркуляр міністерства внутрішніх справ 1863 р. фактично обмежив українське слово в Росії самою белетристикою, а указ 1876 р. зробив се ще більше категорично і рішучо. Наукові праці на українській мові в Росії не могли виходити, а сильні обмеження терпіло наукове досліджування в різних сферах українознавства навіть на якій небудь мові. Українці Росії, що заложили в 1873 р. спеціальну інституцію для розвою української науки у Львові („Товариство імени Шевченка“), у себе дома, на своїм українським ґрунті, позбавлені були сеї можности. Свої наукові праці на українські теми вони мусіли друкувати по російськи — стрічаючи ся при тім ще і з ріжними обмеженнями й капризами цензури, або віддавати їх до українських видаць заграничних, які в Росії були дуже мало приступні й знані, бо звичайно належали все до категорії видаць „абсолютно заборонених в Росії“ — включно до етнографічних текстів і історичних документів, видаваних, наприклад, тим же „Науковим Товариством

імени Шевченка“ у Львові. Розумієть ся, все отсе відбивало ся дуже шкідливо на розвою української наукової роботи в Росії й вражало дуже прикро українське громадянство. Прикре було се обмеженне в свободі творчости в одній з найблагороднійших сфер людського духового житя. Тяжкою була свідомість того, що для українського національного житя зістаєть ся забороненою, неприступною та сфера, що вінчає собою повноту культурно-національного житя, служить найвищою рекомендацією духової дозрілости суспільности, глибини й серйозности її культурного житя. Гіркою образою мусіло відчувати ся, що тим часом як маленька закордонна Україна могла розвинути у себе, в своїм Науковім Товаристві, протягом останнього десятиліття таку поважну наукову роботу, заложити міцні підвалини наукового українознавства і здобути для нього поважанне й признанне в наукових сферах иньших народів, — велика Україна російська, її наукові сили, її наукові робітники мусять зіставати ся пасивними свідками того всього, або містити свої праці в виданнях „в Росії абсолютно заборонених“. І як тільки упали цензурні заборони, що творили такі ненормальні й прикрі обставини для культурного українського житя, в українських кругах зараз же мусіло виникнути бажанне — поруч львівського „Наукового Товариства імени Шевченка“ сотворити на російській Україні свої місцеві огнища наукової роботи, інституції й органи для української наукової мисли.

„Временныя правила о печати“ скасували весною 1906 р. заборони, утворені указом 1876 р., і слідом за сим групою українських учених Київa був вироблений план „Українського Наукового Товариства“, що своєю метою ставило „допомогати розробленню й популяризації українською мовою різних галузей науки“, підтримувати

зв'язки між ученими, що працюють в різних сферах науки, особливо в Києві, давати їм спромогу обмірковувати серед членів Товариства питання, які вони студіюють, знайомити членів Товариства з наготовленими до друку статтями, науковими відкриттями і вислідами, допомогати розповсюдженню наукового знання через лекції і видання, для того уряджувати публичні засідання, систематичні курси, наукові екскурсії, видання і т. п. (статут Товариства). Вироблена в такім дусі устава Товариства була затверджена властю з кінцем 1906 р., а дня 29 квітня 1907 р. відбуло ся перше загальне зібранне для введення в жите Товариства. Підписаний, як голова львівського Наукового Товариства ім. Шевченка, привитав нове огнище української наукової мисли, а присутні, вважаючи за потрібне задокументувати тісну зв'язь свою з науковою роботою, яка вела ся досі тільки львівським Товариством на всю соборну Україну, вибрали головою свого першого бюро голову львівського Товариства. Зібранне рішило деякі принципиальні питання, ухваливши, що все діловодство Товариства повинне вести ся українською мовою, так само для всіх засідань і виступів, рівнож і для видань Товариства прийнято українську мову, а иньші мови рішено допускати тільки як виїмок. Переведено першу запись членів, в числі 21, і вибрано тимчасове бюро, яке мало вести справи Товариства до кінця року й дістало порученне доложити старань до того, аби Товариство як найскорійше організувало ся й розпочало свою наукову роботу.

В се бюро крім підписаного, як голови, війшли Ор. Ів. Левицький і В. П. Науменко як товариші голови, В. І. Щербина як скарбник, І. М. Степенко як секретар, М. Ф. Віляшевський як бібліотекар, і Я. Н. Шульгин як заступник секретаря; пізнійше дібрано ще одного члена — О. С. Грушевського.

Словняючи бажанне членів, голова Товариства виступив на друге загальне зібрання, скликане на день 25 мая, реферат про наукову організацію Товариства такого змісту:

„Українське Наукове Товариство мусить мати перед очима подвійну мету, вказану йому і його статутом і тими обставинами, в яких задумує воно розвивати свою діяльність: по перше — організацію наукової роботи, по друге — популяризацію серед суспільности здобутків сучасної науки.

Наукова робота має розвивати ся по зможі у всіх областях науки, а перед усім — в сфері українознавства, то значить, в тих областях наукової роботи, які розяснюють нам минулість і сучасне життя українського народу й його території. Організація наукової роботи в цих напрямках вимагає певної спеціалізації, а власне — поділу на секції наукових сил Товариства. Відповідно до завдань, які собі становить Товариство, найбільш практичним здаєть ся випробоване вже й иньшими аналогічними інституціями ґрупованне в трох секціях: В секції історичній, — для історії з помічними науками, археології, етнології, історії права, історії штуки — взагалі і особливо в приложенню до України: її історії, археології, етнології і т. д.

В секції фільологічній, — для мови, історії літератури й народньої словесности, української й загальної. В секції математично-природничій — для наук математичних, природничих і лікарських — взагалі і в спеціальному приложенню до українського народу й України.

До секцій належить наукова робота в зазначених вище і споріднених з ними областях. В них мають обслуговувати ся наукові праці, внесені до Товариства, оцінювати ся й ухвалювати ся роботи, призначені для

публікацій Товариства. Організують ся вони тим способом, що кожному членови Товариства даєть ся право записати ся до котрої небудь секції Товариства і брати участь в її зайнятях; в інтересах як найскорійшого розвитку наукової роботи треба зараз же, як сей плян буде прийнятий, оповістити всіх членів Товариства про се. Для координування наукових зайнять секцій з загальним житем Товариства до Ради Товариства, з правами голосу, мають входити голови секцій або вибрані замість них делегати. Подробиці устрою й діяльності секцій має означити інструкція, вироблена спільно секціями й затверджена зборами Товариства.

Для організації наукових зайнять в певних областях науки, які вимагають ширшої участі робітників не тільки з Товариства, а і з поза нього, при секціях повинні організувати ся наукові комісії, як помічні, організаційні органи їх. Хоч загалом се вже належить до діяльності секцій, проте не можна не піднести тут потреби сформування двох комісій, дуже потрібних уже зараз, в перших же початках діяльності Товариства. Се комісія етнографічна, для народньої словесности (фолькльору) і етнології при секціях історичній і фільологічній; вона дуже важна з огляду на велику масу матеріалу й потреби групування коло його збирання й оброблення робітників з поза Товариства. Друга, ще потрібніша з огляду на теперішні обставини українського життя — се комісія язикова, при секції фільольгічній. Пекучі питання вироблення і приведення до можливої однастайности української правописи, граматики, термінології і взагалі певних принципів літературної мови роблять її невідмінно потрібною, і через те заснування сих двох комісій треба б в принципі ухвалити тепер же, разом з заснуванням секцій, і оповістити про се членів, щоб заздалегідь гуртувати для них наукових робітників.

Так само вважав би я потрібним ухваленне в принципі, щоб Товариство, скоро тільки наукова робота проявить себе в нім, приступило до видавання наукового видавництва, яке б подавало наукові праці й реферати членів і служило свідоцтвом його наукового життя; по друге — приступило б до організації зїздів українських наукових діячів, які б могли бути дуже корисними і в різних справах більш практичного характеру і послужити сильним і успішним способом на те, щоб викликати живійший науковий рух також і по інших частях України.

Що до популяризації науки, то тут, полишаючи діло Раді й секціям Товариства, належало-б висловити бажання, щоб уже від осені Товариство могло б приступити до організації публичних викладів, поодиноких лекцій і цілих серій їх, особливо з сфери українознавства, а для сього потрібно оповістити членів про такий план і просити тих з них, які б взяли на себе читання таких лекцій, аби завчасу сповістили Раду Товариства про свій замір, і подали програми своїх викладів, аби Рада могла завчасу добути дозвіл на ті виклади.

Другою такою точкою в популяризації науки, на яку мусіло б звернути увагу Товариство та заохотити своїх членів до роботи в тім напрямі, було б приготування підручних наукових курсів — і загального характера, і особливо — з українознавства, з тих областей його, в яких ми ще не маємо українських курсів — як історія українського письменства, географія і статистика України, і т. под.

Не входячи в деталі біжучої роботи, не в'яжучи їх наперед повзятими ухвалами й інструкціями, я думаю, що в отсих точках треба вже тепер прийняти принципиальні рішення, які б послужили точками виходу для наукової й організаційної діяльності Товариства вже на початках будучого академічного року“.

Сей плян був в принципі прийнятий зібранням, але тому, що референт не був присутній, і реферат читався без нього, рішено ухвали відложити на нове зібрання. На зборах дня 14 вересня, зібрання, обміркувавши ще раз плян наукової організації і вислухавши пояснень референта до тих пунктів, які викликали дебати на попередніх зборах, рішило прийняти предложений плян:

„Для організації наукової роботи приступити до утворення секцій і комісій по певним групам наук, і насамперед організувати три секції, до яких можна сподівати ся більшого числа членів, а власне:

а) секції історичної — для історії з помічними науками, археології, етнології, історії штуки, права, економіки — взагалі і особливо для історії України: її археології, етнології і т. д;

б) секції фільологічної — для мови, історії літератури, народньої словесности — української й загальної;

в) секції природничої — для наук фізично-математичних, природничих і лікарських взагалі і в спеціальнім приложенню до українського народу й України.

Особи, що працюють в таких сферах знання, які ріжними своїми сторонами заходять то в ту то в иньшу групу наук, можуть приставати до тої секції, до якої почувують себе ближшими по характеру своїх зайнять. Так географ чи антрополог може пристати чи до природничої, чи до історичної секції, етнограф — чи до фільологічної чи до історичної, куди чує себе ближшим.

Нові секції можуть творитись і відокремлятись, коли до них заявить ся значне число членів.

Окрім секцій, як органи менші, спеціальнійші, помічні для секцій, будуть творити ся комісії, до яких можуть належати і не члени Товариства. Творення їх буде залежати від зросту роботи. Намічено комісії язикову і етнографічну, для яких можна сподівати ся багато ді-

яльних сил. Дуже пожадана була б комісія статистично-економічна, коли б знайшло ся для неї досить робітників як найскорійше.

І секції і комісії являють ся робочими органами Товариства. Член Товариства не обов'язаний належати до них і брати участь в них; хто ж пристає до них, приймає на себе моральний обов'язок брати діяльну участь в роботі тої секції чи комісії, до котрої він пристає. Окрім котроїсь секції можна належати і до одної чи кілька комісій; можна належати до комісії, не належачи до ніякої секції, і навпаки.

Насамперед мусять бути організовані секції. Коли заявить ся до них відповідне число членів, Рада скличе їх для організування своїх секцій, а потім секції спільно вироблять інструкцію для себе, яка буде нормувати їх діяльність.

Поки секції і комісії не організують ся вповні, наукову роботу буде організувати Рада“.

Про сі пляни організації оповіщено членів Товариства і взагалі людей визначних своїми науковими роботами: їх заохочувано вступати до Товариства, вписувати ся до секцій, брати участь своїми працями в наукових засіданнях Товариства, в проєктованих ним публичних лекціях і виданнях.

„Подаючи сей плян до відомости членів“, оповідало ся в циркулярі з дня 26/IX, „Рада просить їх взяти як найбільш діяльну участь в його здійсненню, сповіщати про ті предмети і той напрям, в яким пп. члени наміряють ся свою участь в його діяльності проявити, чи в рамках сього пляну, чи може в якійсь иньшій формі, яку вони вважають корисною. Все бо, що буде змагати до розвою українського наукового життя і буде по силам організації Наукового Товариства, воно не лишить без уваги. Але для здійснення його завдань

потрібно, щоб люде науково приготовані і одушевлені бажаннем потрудити ся для наукового і взагалі культурного розвою українського, горнули ся до нашого Товариства. Тому просимо членів наших заохочувати таких людей, аби вступали в члени нашого Товариства та брали участь в його роботі.“

Наукову діяльність Товариства Рада рішила скупити насамперед в наукових засіданнях Товариства. Такі засідання рішено відбувати приблизно два рази на місяць. Перше засідання відбуло ся дня 16 вересня; на нїм доложені були реферати: М. С. Грушевського „Господарство польського магната на Задніпровю перед Хмельниччиною“ й Ів. М. Стешенка: „Марко Вовчок і його українські твори“; на дальших засіданнях предложені були розвідки й реферати: В. М. Доманицького: Марія Олександровна Маркович; нові матеріали про Марка Вовчка, доложені Л. М. Черняхівською; В. М. Перетца: Нові інтермедії; О. С. Грушевського: Нові матеріали про Костомарова; Б. Д. Грінченка: Пісня про Дорошенка і Сагайдачного; Г. Г. Павлуцького: Про українську артистичну творчість; М. Ф. Біляшевського: Про український орнамент; О. Г. Черняхівського: Нові теорії про походження людини; І. М. Каманіна: Ще про пісню про Петра Конашевича Сагайдачного; Б. Д. Грінченка: Нові дані про пісню про Сагайдачного. Всього до кінця року відбуло ся 6 наукових зібрань і на них предложено 12 рефератів. Засідання сї розбудили значне заінтересованне серед громадянства, притягали до себе багато слухачів і викликали не раз дуже живі дебати. Слідом рішено також організувати публичні лекції. В осени 1907 р. уряджено дві серії таких лекцій. М. С. Грушевський прочитав дня 10, 12 і 15 падолиста серію лекцій про „Культурний і національний рух на Україні в другій половині

XVI в.“, і вони зібрали дуже показну і уважну аудиторію. І. М. Стешенко прочитав д. 25/XI, 30/XI і 4/XII лекції про „Українських шестидесятників“. Третя серія оголошена О. С. Грушевським, за недостаткою часу була ним відложена на пізнійше — відбула ся по новім році.

Разом із сим виникла справа наукового видавництва Товариства. Воно було предметом нарад уже на перших зібраннях Товариства і тоді рішено приступити з новим роком до видавання наукового річника Товариства. Але згодом виник проект періодичного видання — наукового журналу Товариства. Привід до сього дало рішення кружка „Кієвскої Старини“ припинити видання свого журналу. Вже в 1906 р. рішено було закінчити видавання „Кієвскої Старини“ 25-им роком його видання (1906-им). Супроти того була піддана гадка злучити сей журнал з „Записками“ львівського Наукового Товариства, але сей проект не знайшов співчуття в кружку „К. Старини“ й він рішив видавати в 1907 р. замість „К. Старини“ журнал „Україну“ в змінній програмі, додавши до відділу наукового відділу публіцистичний. Коли ж організувало ся в Києві „Наукове Товариство“, видавці „України“ рішили видання свого журналу залишити, в надії, що Наукове Товариство приступить до видавання свого наукового видавництва, яке заступить місце давнішого київського журналу. Супроти сього серед членів Товариства знайшли ся прихильники гадки, щоб Наукове Товариство прийняло на себе традицію „К. Старини“ та видавало по її тишу свій журнал; більшість членів одначе відхилила сю гадку, з огляду, що „К. Старина“ мала характер ширший, не цураючи ся і популяризації науки, і белетристичної творчости, Наукове ж Товариство повинно дати українському громадянству журнал строго наукового характеру: як ні бажане існування можливо більшого чи-

сла науково-популярних чи науково-літературних журналів, але від Наукового Товариства українське громадянство мусить сподівати ся в першій лнії чисто-наукового українського видавництва, якого досі бракує в Росії зовсім. Після довгих дебат в сій справі на загальних зібраннях і потім на засіданнях Ради, куди ся справа була передана, рішено видавати науковий орган Товариства під титулом: „Записки Українського Наукового Товариства в Києві“, зпочатку неперіодично книжками коло 10 аркушів кожна, так щоб протягом 1908 р. вийшла перша серія, запроєктована в чотирох книжках; друкувати в сій виданню розвідки й реферати, предложені на наукових засіданнях і в секціях Товариства, а також і прислані просто для сього видавництва — коли підходитимуть під характер його: розвідки, замітки, огляди, критичні статі й оброблені матеріали, з різних галузей знання, а перед усім з українознавства — української мови, літератури, історії, артистичної творчости, етнографії, археології, географії, права, економіки і статистики й инш.

Організаційна діяльність, крім засідань Рад і загальних зібрань, що збирали ся в перших місяцях дуже часто (до кінця року 1907 відбуло ся 8 загальних зібрань — стільки ж, що й засідань Ради), проявила ся також в організації секцій; до кінця року організували ся секції: фільологічна й історична; перша вибрала своїм головою проф. В. М. Перетца, а секретарем Є. К. Тимченка, друга — головою проф. Г. Г. Павлуцького, товаришем його В. І. Щербину, секретарями І. Н. Джиджору і А. І. Яковлева; обидві розпочали свої зайняття ще в минулім році. Третя секція — природознавча почала організаційну роботу вже по новім році. Загальне число дійсних членів Товариства з кінцем року дійшло до 54.

Над ріжними плянами наукових робіт і організацій, які обговорювали ся на засіданнях Товариства, було б передчасним спиняти ся в сім огляді діяльності Товариства за минулий рік: буде на те час в обговоренню його діяльності за р. 1908.

З кінцем 1907 р., 30 грудня відбуло ся загальне зібранне для вибора нового бюро замість попереднього тимчасового. Вислухавши справоздання голови про діяльність Товариства в минулім році, зібранне вибрало на два роки по статуту з невеликими змінами теж саме бюро і тим закінчив ся перший, переходовий, чисто-організаційний період життя Товариства.

Розумієть ся, сеї організації в перший рік, чи властно — півроку життя Товариства положено тільки перші підвалини, і довга організаційна робота ще лежить перед ним. Товариство і спеціальнійше — отсе видавництво його, яке пускаємо тепер в світ, поставило собі почесне, але й нележке завдання — відбудувати „розсіпану храмину“ української науки, розбитої, розруйнованої довгими часами репресій і заборон, безоглядного гнету і давлення всіх проявів українського життя, а в тім і свобідного розсліду минувшости й сучастности українського народу, — зібрати наоколо себе робітників, що не переставали працювати в часах лихолітя на ріжних частях наукової української ниви і виєликати з поміж українського громадянства нові сили, охочі віддати свою енергію й здібности дослідам українського життя в минувшині й сучастности та популяризації наукових результатів серед ширших кругів нашої суспільности. Сіра непроглядна мрака, що залягла тепер навкруги, закривши широкі перспективи, які були відкрили ся перед нашим громадянством, не пріє — се правда — широким розмахам енергії в роботі науковій, культурній, так само як і суспільній. Але свідомість пекучої

потреби культурних, наукових підвалин, відчута так сильно, так болючо в недовгий період громадянського оживлення, і в ці часи апатії, занепаду й зневіря повинна бути стимулом до інтенсивної, запопадливої праці. Всі, кому дорогий розвій і поступ науки, дослідження минувшости й сучасности того краю, в яким живемо, того народу, до якого належимо, кому близькі нарешті інтереси українського культурного життя взагалі — повинні прийти в поміч нашому Товариству й його науковому органу своїми працями, своєю енергією, повинні скупити ся наоколо нього, щоб зробити з них — Товариства взагалі й його наукового видавництва спеціально — сильний і діяльний орган інтенсивної й плянної наукової роботи, свобідного і об'єктивного, справді наукового досліду, живе і ясне огнище наукової мисли. Жатва на наших перелозі жде наукових робітників — многа. Приклад львівського Наукового Товариства, що при засобах скромніших, в обставинах ще тяжших, завдяки енергії невеликої громадки одушевлених наукових робітників в недовгий часі осягнула такі поважні результати — перед нами. І ми сподіваємо ся, що серед громадянства українського не забракне і многих робітників, які своєю енергією й працею підтримають гідно наукові завдання й плян, видвигнені київським Науковим Товариством.
